

BESSENYEI JÓZSEF

A SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK JOGAINAK CSORBÍTÁSA

Az 1647. évi 78. törvény

Az 1647/78. tc. eddig sem volt ismeretlen történeti irodalmunkban, minden szintézis kiemelte fontosságát. A források azonban, amelyek a törvénycikk előzményeit megvilágították volna, eddig jórészt ismeretlenek maradtak. A több éves anyaggyűjtés, s a források teljességre törekvő összegyűjtése után most már megkísérelhetjük a kiváltó okok, az események láncolatának leírását.

A szabad királyi városok és nemesek ellentéte, mint ismeretes, hagyományos konfliktus volt az ország történetében. A különféle nézeteket képviselő küldöttek beszédében a nemesi jogok és a városi privilégiumok — a bennük megnyilvánuló érdekellentétek — gyakran csaptak össze az országgyűlési tárgyalásokon. A 16. század közepétől megnövekedett a városok nemesi származású lakossága, mert az állandósult török veszély miatt sokan költöztek a békésebb és kiegyensúlyozottabb életvitelt, magasabb kulturális színvonalat kínáló városfalak mögé. A városban élő nemesek száma nemcsak a beköltözéssel, hanem az őslakos polgárok nemesítésével is szaporodhatott. Az arányok megváltozásával új helyzet keletkezett, s ez új ellentéteket teremtett. Sokasodtak a viták, és számos Mohács utáni országgyűlés kellett, hogy ezekben állást foglaljon. A döntéseket a pillanatnyi erőviszonyok határozták meg, s talán éppen ezért, amint azt az ismételt megújított rendelkezések mutatják, végleges döntést hozni, a kérdéseket nyugvópontra juttatni nem lehetett. Más volt a törvényhozás módja is mint manapság: az országgyűlések egyes konkrét ügyekben foglaltak állást, s abból kiindulva fogalmazták meg a törvénycikkeket.

A 16–17. századi országgyűléseken végigtekintve azt láthatjuk, hogy a nemesség, s annak részeként a városokban lakó nemesség politikai súlya a városi polgárság súlyának csökkenésével párhuzamosan növekszik. Ezt jól tükrözi az a tény, hogy az országgyűlési törvények többnyire a városok érdekeinek kárára, azon privilégiumok ellenében fogalmazódtak meg, amelyek a nemesi előjogokkal szemben álltak.

Jó példa erre az 1563/62.¹ tc., amely a nemeseknek még azzal a feltétellel engedi meg, hogy a városokban maguknak házat vegyenek, hogy a város terheit a polgárokkal együtt viselik. Ám az ún. koronázás előtti 1608. évi 13. tc. 4. paragrafusa ehhez már hozzátette, hogy „kiváltságaiknak épségben maradása mellett”. Az 1635/21. tc. 4. pontja pedig már azt hirdeti, hogy „ezeknek a városoknak az adózások és felkelések tekintetében a közönséges statútum ellenére szabadságokat és mentességeket semmi módon sem engedhetnek.”

A nemesi kiváltságoknak a városi privilégiumokat legyőző sorozatát az 1646–47. évi országgyűlés sem szakítja meg, de a folyamaton belül valami új kezdődik. Hogy ez miért történt így? Az okokat vizsgálva a választ az országgyűlés előzményei, összehívása és lefolyása adhatják meg.

1 A törvénycikkeket a Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1526–1608. évi törvénycikk. Bp. 1899. és az 1608–1657. évi törvénycikk. Bp. 1900. alapján idézem.

Ezt a nagy hírre jutott országgyűlést azért kellett összehívni, hogy a 30 éves háborút lezáró linzi békét a rendek becikkelyezzék.² Ebből következően megjelentek I. Rákóczi György követei is, akik ott igen fontos szerepet játszottak. A béke szentesítette az erdélyi fejedelemség megerősödött pozícióját, megnövelte területét hét felső-magyarországi vármegyével továbbá Kassa városával, s ezen túl a királyi Magyarországon megkönnyítette a protestáns vallásgyakorlatot. Meg-megújuló kívánság volt, hogy az 1608 óta elfoglalt templomokat a protestánsoknak visszajuttassák. Ekkor az országgyűlés elrendelte: ha nem is az összes elfoglalt templomot, de kilencvenet vissza kell adni a protestánsoknak. Az országgyűlés első szakaszának leghevesebb vitái éppen a protestáns vallás szabadsága körül folytak. Ehhez képest a városok ügyei jelentéktelen szerepet játszottak. Ha egyáltalán szóba kerültek ezekben az időkben, akkor az kizárólag a vallásgyakorlással összefüggésben történt. Példa erre Kassa ügye, amelyről 1646. november 12-én tárgyaltak (amint azt Vitnyédy Istvánnak, Sopron vármegye követének naplójából³ tudjuk) azzal kapcsolatban, hogy a városba beengedjék-e a jezsuitákat. A városok és a nemesség ellentétei csak a későbbiekben, a gravamenek összeállításakor kerültek a tárgyalások homlokterébe.

Lássuk tehát, melyek voltak a szabad királyi városok polgárainak, és melyek a nemeseknek sérelmei.

A szabad királyi városok esetében a tárgyra vonatkozó legjobb forrásaink a fennmaradt követutasítások. Ezek ugyanis kimerítő részletességgel felsorolják, mire törekedjenek a követek az országgyűlési tárgyalásokon. Ezekbe mindegyik város belefoglalta, hogy követi gondoskodjanak kiváltságaik megerősítéséről. Igen súlyosnak ítélték a privilégiumok elleni támadások közül azt, hogy a polgárokat harmincad fizetésére kötelezték. Ez nem volt ritka eset, bizonyítja ezt, hogy szerepel Bártfa,⁴ Sopron,⁵ Modor⁶ és Trencsén⁷ utasításában is. Igen fontos téma volt a vármegye joghatóságának kiterjedése is. Sopron külön pontban foglalkozott ezzel, leszögezve, hogy az a városfalakon belül „dubia memorata”, azaz kétes emlékeztű. Ennek ellenére megtörténik, hogy a vármegye tisztségviselői a polgárházakban is végrehajtásokat próbálnak eszközölni. „Ezzel a visszaéléssel lehetőség szerint a követ urak szembeszegülni igyekezzenek” — szól a felettebb visszafogott megfogalmazás.

Az alsó-magyarországi bányavárosok utasítása⁸ (a 9. pont) újabb kérést fejt ki: azok a nemesek, akik a városi polgárok közé felvételt nyertek, tartozzanak teljes engedelmisséggel a magisztrátusnak. Ugyanilyen értelemben fogalmaz a bártfai utasítás (a 8. pont), sőt még ennél is tovább megy amikor leszögezi, hogy azok a nemesek, akik a városban házzal rendelkeznek, kötelesek fizetni az összes városi adót. A fentiekhez hasonló tartalmú Trencsén instrukciója is, ám hozzátevé ehhez azt az óhajtást, hogy a városban lakó armalistákat a vármegye ne terhelje hadiadóval.

A városi követek némelyike (ezt például Trencsén város utasítása elő is írta) az érdekelt vármegyével tárgyalt sérelmei orvoslásáról, illetve beszerkesztésükről a megyei gravamenek közé. Így Trencsén város két követe 1646. október. 22-én hazairrott levelében arról tudósított, hogy „a gravameneket, amelyeket városunk részéről a legfontosabbnak ítéltünk, már a

2 A linzi békéről és az 1646-47. évi országgyűlésről: *Zsilinszky Mihály*: A linczi békekötés s az 1647. évi vallásügyi törvényczikkek története. Bp. 1890. és *Szilágyi Sándor*: A linzi béke okirattára. Bp. 1885.

3 A naplónak a Kovachich-gyűjteményben őrzött példányát használtam. Ld. OL Archivum regni. Kovachich Márton György gyűjteménye (N 114) *Diaria diaetalia*. Tom. II.

4 Štátný okresný archív Bardejove. Magistrát mesta Bardejova. Acta diaetalia. Instructiones pro dominis ablegatis Bartphensis... in diaeta arni 1646.

5 Győr-Sopron megyei 2. sz. levéltár. Sopron város levéltára. Lad. X. et K. Fasc. 17. Nr. 195.

6 Štátný okresný archív Bratislava—Vidiek. Magistrát mesta Modry. Diaetales instructiones.

7 Štátný okresný archív v Trenčine. Magistrát mesta Trenčina. Diaetalia. 1646.

8 Štátný okresný archív Žiar nad Hronom so sídlom v Kremnici. Archív mesta Kremnice. Fons. 34. Tom. 2. Fasc. 6. Nr. 1068.

megyei gravamenek közé beszerkesztettük”.⁹ De ezek a kérdések a vallás ügye mellett gyorsan háttérbe szorultak, s csak annak nyugvópontra jutása után, amikor 1647. április 5-én a személynök kijelölte a gravamenek összeállítóit, akiknek a városok s a nemesség által benyújtott sérelmeket egy sorozatba kellett összeszerkeszteni, indult meg e téren a módszeres munka. Az ő munkálkodásukkal párhuzamosan a városok és a nemesség követői külön-külön dolgoztak sérelmeik írásba foglalásán.

Az április végére elkészült városi gravamenek¹⁰ sorában a városi utasítások előbb felsorolt pontjai kivétel nélkül mind szerepelnek, kihangsúlyozva, hogy a városban élő, nem birtokos nemések problémáit meg kell oldani. Őket ugyanis a város is és a vármegye is adóztatja, ami lehetetlen állapot, kétfelé nem tudnak fizetni. Kéri tehát a városok, hogy a vármegyék ne szedjenek tőlük pénzt, mert az „a régi szokás ellen van”. Érdemes erre a momentumra felhívni, mert ez azt sejteti, hogy a „városban élő nemesség” gyűjtőfogalom alatt a legszegényebb neméseket értették. További lényeges kérdés, hogy a városban élt nemések fekvő jószágai — örökös híján — ne a koronára, hanem a városra szálljanak.

Ezalatt a nemések sem késlekedtek sérelmeik írásba foglalásával. Április 27-én nyújtották be „A szabad királyi városokban lakó nemések sérelmei ezen városok ellen”¹¹ című írást, majd egy ennél is terjedelmesebbet két nappal később, amelyet a hét felső-magyarországi vármegye állított össze Kassa ellen.¹² Mivel lényegi eltérés a két nemesi gravamen között nincsen, szövegüket összevontan ismertetjük.

A sérelmeket három fő csoportba oszthatjuk: első, egy kisebb csoportjuk a vallásgyakorlással foglalkozik. Így a 63. pont, amelyet a felső-magyarországi vármegyék nyújtottak be Kassa városa ellen, elpanaszolja, hogy „bár a szabad királyi városokban tekintet nélkül a nemzeti és vallási hovatartozásra kell választani a tisztségviselőket, a kassai szenátorok az ágostai hitvallást követőket előnyben részesítve helvét és katolikus felekezetű polgártársaikat (még ha azok nemések is) különböző ürüggyel zaklatják, csekély gyanúra is fogságra vetik, néhány ezer forintra megbüntetik és a szenátorok sorából kizárják”.

A katolikus rendek sérelme, amelyhez a helvét hitvallásúak is csatlakoztak (a 109. pont) is Kassa városát támadta meg azzal, hogy a katolikus vallás szabad gyakorlását nemrég megzavarta s minden módon akadályozza, pedig ez ellentétes mind a nikolsburgi, mind pedig a linzi békével.

A többi gravamen egyértelműen a nemések és a városi polgárok konfliktusairól szól. Ezeket Abaúj vármegye, valamint a hét felső-magyarországi vármegye nyújtotta be. Ez a második csoport a város és a vármegye joghatóságának ellenkező értelmezéséből következik. Így szól a 66. és a 67. pont: Nemések egymás közti örökségi ügyeiben, amelyek nem a város joghatósága alá tartoznak, a városi bíróság elé idézik a feleket. Ha egy városi polgár vagy a város szolgája egy nemeset bevádol, akkor bizonyítási eljárás nélkül béklyóba verik és bebörtönzik, s eljárás nélkül hosszú ideig ott tartják. A nem a városban lakó neméseket és szolgájukat is, ha a városba bejönnek, abban az esetben is elfogják és fogságban tartják, ha egy polgár a város területén kívül történt cselekménnyel vádolja őket.

Vármegyei nemések ingó javait, amelyeket azok a biztonságosabb megőrzés végett a városban helyeztek el, „vásároló parasztok vagy kereskedőszolgák” lefoglalják, a ládákat kinyitatták és nem bizonyított követelésre is azok tartalmát kiszolgáltatták (68. pont). Ehhez kapcsolódik Dévény István panaszja is, aki a felesége tulajdonát képező aranyát és ezüstjét

9 Ld. 7. jegyzet. Sujánszky Mihály és Tekeny Pál követek — Trencsén városnak. „Gravamina, quae ex parte civitatis istius liberae regiaeque vel maxime necessari videbantur, jam publicis comitatum gravaminibus inserta sunt.”

10 Gravamina liberarum regiarum et montanarum civitatum. Ld. OSZK Fol. Lat. 521. p. 486-519.

11 Gravamina nobilium in liberis civitatibus degentium contra easdem civitates exhibit. Uo. p. 520-526.

12 Gravamina comitatum partium regi Hungariae superioris sacratissimae caesareae et regiae Maiestatis contra liberam regiamque civitatem Cassoviensem porrecta. Uo. p. 526-647.

Alvinczy Péter családjánál helyezte biztonságba. Dévény fogságbaesése után a javak egy részét Alvinczyék, más részét Kassa városa magához ragadta és még az erdélyi fejedelem parancsa ellenére is csak kis részét adta vissza (77. pont).

Az elhunyt nemesek javai fölött joghatóságot követel magának a város. Miután a nemes meghalt, polgár vagy városon kívüli követelésének helyt adva az ingóságokat lefoglalják oly mértékben, hogy még a tisztességes temetés szükségleteire sem marad (69. pont).

A városban elhunyt nemesek örökségi ügyeiben, ha városon kívüli javakról van is szó és polgári örökösök is jelentkeznek, a városi bíró előtt kell perbeállni, még a városon kívüli birtok jogával és jövedelmével kapcsolatban is (70. pont).

Megtörténik, hogy a (nemes) örökösöket a javak békés birtoklásában megzavarják, és azokat a követeléssel fellépők kezébe adják (különösen, ha szenátorokról van szó — jegyzi meg a gravamen), a szabályos pert indítókat pedig megfenyegetik (71. pont).

A káptalani és a királyi emberek meg a vármegye bírái a nemesek kérésére *inquisitio* (vizsgálat) vagy *fassio* (felvallás) vagy ügyvédi rendelkezés meghallgatására a városokba szabadon bemehetnek, egyedül Kassa tilalmazza ezt, s az ellenszegülőket nagy összegű pénzbírsággal sújtja. Az egri káptalan két kanonokját pedig, amikor dolguk végeztével a városból távozni akartak, a kassai kapunál a bíró őrizetbe vetette és kb. egy órán át őrizetben tartotta (76. pont). A vármegye bíráit nemcsak hogy vizsgálat megtartására nem engedik a városba, hanem a vármegyei törvényszék és a közgyűlés megtartását is minden módon akadályozzák (77. pont).

A városok maguknak követelik a *jus fiscit*, mégpedig nemcsak a magszakadás, hanem a hűtlenség esetében is. Ezt a rendek sérelmezik, mert a hűtlenséget közvetlenül a király ellen szokták elkövetni, s így a bűnös vagyona is közvetlenül a királyra száll (89. pont).

A sérelmek harmadik csoportja a kereskedelmi tevékenységgel és az adózással kapcsolatos. Közülük az egyik legsúlyosabb azt panaszoja el, hogy a városi polgárok a nemesek házainak szabad adásvételét akadályozzák. Például amikor az egri törökök szomszédságától félve néhány nemes Kassán házat akart vásárolni, a polgárok különféle akadályokat támasztottak. Ha pedig a házvételt megengedik, akkor azt különféle adókkal sújtják (64. pont). Abban az esetben pedig, ha a tulajdonos vagy a vevő azt nem hajlandó megfizetni, akkor azt a ház adójához számítják, s így vezetik be a városi jegyzőkönyvbe. A tulajdonos halála után az erről mit sem tudó örökösnek így nagy kárt okoznak. Néhány nemes, aki a városi előírásoknak nem vetette alá magát, házukból kibecsültek s a városból kiűzték (64. pont).

A bor és sör bevitelét és a házi szükségletek támogatására szolgáló kimerését megengedik a hazai törvények — állítja 64. pont. Mégis öt vagy hat éve minden borosedény (*vasa*) után 80 dénár adót vetettek ki, a sörre és a törkölyre 27 dénárt, de még ennek megfizetése után is akadályozzák a bevittelt, amikor nekik tetszik, és helyett a városi sörfőzdében főzött sört vásárolják meg és annak felhasználását erőltetik, a nemesek akarata ellenére. A nemesek borkimerését minden módon tilalmazzák akkor is, ha a városiak saját szőlőhegyén termelt szőlőből készült (64. pont).

Ha többen birtokolnak egy városi házat, akkor a terhek viselésére mindegyik birtokost kötelezik, azt is, aki nem is lakik a városban, csak személyzetet tart ott. A városi szenátorok viszont minden teherviseléstől mentesek (72. pont).

Még az 1635. évi országgyűlésen panaszoja Abaúj vármegye követe, hogy a nemesek minden egyes kocsija után, amely árut visz a hetivására, egy héten keresztül pénzt szednek be. Akkor a város követével megegyezést kötöttek, hogy ezt a pénzt csak hetenként egyszer, meghatározott napon szedik. A kassai polgárok azonban ezzel a megegyezéssel nem törődve az előző állapothoz tértek vissza, sőt az áruk árát tetszésük szerint állapítják meg, és bizonyos időpontot jelölnek meg, amikor a vétel és az eladás csak a szenátoroknak és a városi polgároknak lehetséges s ott a nemeseket eladni kényszerítik (75. pont).

A gravamenek 88. pontjában, amely azt panaszoja, hogy a városok az ott lakó nemeseket nem engedik a vármegyéhez adózni, csak a városhoz, a rendek javaslatot is tesznek a

problémák orvoslására. Olyan törvényről kívánnak gondoskodni a rendek — olvashatjuk —, hogy akik a többi nemessel azonos előjogokkal kívánnak élni, azok a terheket is velük egyenlő mértékben viseljék, akik pedig ezt visszautasítják, azok maradjanak az eddigi polgári állapotban.

Végül a nemesi gravamenek összeállítói megnevezik a bűnösöket is, akik a nemeseknek a legtöbb sérelmet okozták: Keviczky János, Miskolczy Gergely, Nyeregyártó András azok, akik Kassán a várost felingerelték a nemesek ellen, s a nemesi szabadság elnyomásától sem riadtak vissza. Ezért azt javasolják a felső-magyarországi vármegyék, hogy még az országgyűlés ideje alatt szigorúan fenyítsék meg őket (78. pont). Ezen túl a városok elleni támadás betetőzéseként azt követelik, hogy a következő országgyűlésen a városok mutassák be privilégiumaikat, „hogy azokat az ország törvényeinek és szokásainak mértékére redukálják” (83. pont).

Hogyan alakult az elkészült gravamenek sorsa? Erről a korabeli naplókából és követjelentésekből alkothatunk képet. A már idézett Vitnyédy, a soproni követ naplójában — amely a fennmaradt források legérdekesebbike — feljegyzi, hogy 1647. április 27-én egy memorialét nyújtottak be az összes szabad királyi város nevében. „Abban sok különféle hamis sérelem volt, nagyrészt Pozsony ellen. A polgármester azokat nem ismerte el.”

„Két nappal később olvasták el a hét vármegye Kassa elleni panaszait, amelyek elég súlyosak és nyomasztóak voltak” — folytatja Vitnyédy. — A pontokon az urak és mi [városi követek] összevitalkoztunk, majd átolvastuk és megvizsgáltuk azokat, s írásba foglalva Hofmannak és Egresdynek átküldtük.” Itt nagyon fontos információkkal szolgál Vitnyédy a gravamenek végső rendjének kialakításáról: a beterveztettekről az érdekeltek kifejhették véleményüket, s azután leírva küldték az anyagot tovább. A gravameneket szerkesztők nyilvánosan felolvasták s arra a megtámadottak válaszolhattak.

Így történt ez most is: a szabad királyi városok követei két válasziratban tették közzé védekezésüket. Az első, az ún. általános válasz¹³ lényege az a kívánság volt, hogy a nemesek minden esetben mondják meg pontosan, hogy melyik városra gondolnak, mert a szabad királyi városok nem képeznek egységes rendet az országgyűlésen. A második, az érdemi válasz¹⁴ pedig azt fejtette ki, hogy a városok privilégiumaik és a törvények szerint cselekedtek; ezért ezeket a sérelmeket ne írják be a gravamenek közé, hanem az 1563/62. törvénycikket újítsák meg.

Emellett Vitnyédy és soproni követ társa, Georg Grad egy harmadik válasziratot¹⁵ is összeállított „néhány mágnás tájékoztatására”. Ennek eszmei lényege, amivel a nemesség kívánságait visszautasítják, hogy „más a nemesi és más a polgári rend”. Az egyébként alacsony színvonalú irat azért érdemel figyelmet, mert Vitnyédy ezzel a városban élő nemesekkel szemben a főnemesség megnyerésére törekedett.

A két szembenálló fél vitájának további lefolyásáról Szaladinus Dávid körmöcbányai követ hazaküldött leveléből értesülünk. „Tegnap — azaz május 13-án — igen erőteljesen hozták szóba a városok elleni panaszokat, amelyekre Kassa adott okot, amikor néhány nemeset fogságra vetett és megbüntettet... Az érsek úr igen keményen sürgette a városi privilégiumok bemutatását, a nádor úr és az országbíró úr jóval kevésbé” — írja.¹⁶

13 Uo. p. 548-552

14 Uo. p. 552-557.

15 Uo. p. 980-998.

16 „Henī strictissimae querelae motae sunt contra civitates, quarum ansam dedit Cassovia, dum nonnullos nobiles indirecte captivaverit et puniverit... Dominus archiepiscopus strictissime privilegiorum productionem urget, ut ea dominiq̄ comes palatinus, dominus judex curiae aliquando remissius agit.” Ld. Štátný okřený archiv Žiar nad Hronom so sídlom v Kremnici. Archiv mesta Kremnice. Tom. 2. Fons 34. Fasc. 6. Nr. 1085.

Ebből világosan következik, hogy Lippay érsek felkarolta a hét vármegye gravamenének a privilégiumok bemutatását követelő ötletét. De hogyan válaszolt maga a megtámadott, Kassa városa? Terjedelmes válasziratában¹⁷ a város először is csodálkozását fejezte ki, miért panaszkodnak ilyen jelentéktelen ügyekben, hiszen tudott dolog, hogyan kell a *peculiaris processus* lefolytatni, s az is, hogy a nemes, aki a polgárok közé jön, a polgári igazságszolgáltatásnak veti magát alá. Ezután az írás a konkrét ügyekben foglal állást a korszakra jellemző éles hangú, replikázó stílusban, például: Madarassy nem egyszerűen egy nyúl elejtéséért került börtönbe, ő bűnöző, a nyulat már Keviczky és Mesdy szolgálai megfogták, tőlük vette el erőszakkal, az egyik szolgát majdnem megölte. Nagyobb horderejű és ennél fontosabb, hogy a városi teherviselés szükségességét indokló rész leszögezi, hogy sok nemesi háztulajdonos anyagi helyzete annyira megrendült, hogy már nem képes a városi terheket viselni, sőt házaik is egyre romlanak. Ebből is kiderül, hogy — mint már jeleztük — a panaszok fő hangoztatói a városban lakó nemesek legszegényebbei közül kerültek ki.

Végül a nemesi gravamenben megfogalmazott legerősebb támadásra a városi küldöttek azt felelték, hogy a városi privilégiumok egyenlők a király által a nemeseknek adományozott jogokkal, s mivel a nemesek nem kötelesek az ő privilégiumaikat bemutatni, ezért pimaszság tőlük a városi kiváltságok bemutatását követelni. Kéri a királyt, büntesse meg azokat a rágalmozókát és hamisítókat, akik a nemesi gravament fogalmazták.

A nemesi gravamen formai jegyeit átvevő polgári válaszirat — bizonyára készítőinek akarata ellenére — arról tanuskodik, hogy megszerkesztői nem voltak képesek meghaladni nemesi támadóik intellektuális szintjét, érvkészletét, nem volt bátorságuk túllépni a defenzív magatartás — adott esetben szükségszerűen vereségre ítélt — taktikáján.

A vitairatok elkészülte után egy nyilvános vitában még egyszer egymásnak feszültek a szembenálló városi és vármegyei követek érvei. Ám hiába védték igazukat a városiak (akik közül kivált Jacob Auer pozsonyi consult dícséri egy kortársi leírás¹⁸), hiába szónokoltak egészen a rekedtségig, a gravamenek összeállítóit érveik nem ingatták meg, s azok végleges szövegének megszerkesztésekor a nemesség érdekeinek megfelelően jártak el.

Eljárásuk okait kutatva sokat elárul a bizottság összetétele, ami egyértelműen a nemeseknek kedvezett. A négy városi követtel szemben (Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Varasd) a következők álltak: az egri prépost, aki azóta Kassa ellensége, amióta Eger eleste után az egri káptalan Kassára tette át székhelyét, s ezzel állandó konfliktusok okozója lett és a borsodi, zempléni, abaúji, soproni, pozsonyi vármegyei követek, akik már eddig is a városok elleni fellépéseket szervezték. Feltételezzük, hogy a bizottságba bekerült többi vármegyei követet is a maguk oldalára állították. Az esztergomi káptalan mindkét küldötté Lippay érsek közismert Kassa-ellenességét képviselte. Mindezekkel szemben csak az erdélyi fejedelemnek a bizottságban helyet foglaló követe állhatott volna a városi követ mellé, de viselkedéséről nincsen adatunk.

A következő felvonás az ország házában játszódott le, ahol a személynök jelenlétében az országlakosok összegyűltek, hogy az elkészült gravamenek szövegét meghallgassák. A szükségzavú kortársi feljegyzések megörökítették, hogy május 22-én a szabad királyi városok követei ünnepélyesen tiltakozást jelentettek be, amit 25-én már írásba foglalva át is nyújtottak a királynak. De tévedünk, ha azt hisszük, hogy érvrendszerüket új elemekkel bővítették. Nem, csupán a már régebben papírra vetettek ismételték meg, mindössze annyit téve azokhoz hozzá, hogy, először: törvénnyel kellene kötelezni a városban élő nemeseket az adófizetésre; másodsor: a nemesek házvétele ellen érvelnek azzal, hogy a mesteremberek

17 OSZK Fol. Lat. 521. p. 999-1059.

18 *Diarium diaetae Posoniensis*. Ld. OSZK Quart. Lat. 380. XVIII. századi másolat. A napló eredetije nem maradt fenn.

nem képesek a városon kívül élni, de a nemesek igen; s végül — harmadszor — előkerül a régi sérelem: a nemesek megzavarják a városi polgárok régi szabadságait.¹⁹

A király május 31-én válaszolt a gravamenekre.²⁰ „Megismerve a városok érveinek erejét”, két lényeges pontban a városok véleménye mellett döntött. Ezek egyike a 64. sz. gravamen volt, amelyről a királyi *resolutio* így szólt: a nemesek, akik a szabad királyi városokban laknak, s a városi polgárok közé nem bevettek és házat birtokolnak, bárhol termett borukat, gabonájukat és sörüket a városokba bármilyen adó befizetése nélkül bevitethetik, de nem mérhetik ki. Ahol eddig a szabad borkimérés jogával élhettek, abban ezután is maradjanak meg. Továbbá a személyüket illető adók alól mentesek és kivettek maradjanak. Adót házaik után kötelesek fizetni. A házak vétele után pedig ne terheljék a nemeseket a polgárokénál nagyobb adóval — az 1635/21. tc. megtartásával.

A 83. pontra azt felelte a király, hogy ha más rendek sem kötelesek privilégiumaikat bemutatni (és a kihágásokat a törvénycikkek eltörölték), nem látszik szükségesnek ilyesféle bemutatás a városok esetében sem. A többi gravamenre pedig általánosságban azt felelte az uralkodó, hogy törvényt kell hozni róla, vagy a királyi tábla vizsgálja meg az ügyet. Tulajdonképpen tehát a törvények megszerkesztőire várt a döntés, kinek a javára szólnak majd az újonnan születő törvénycikkek. Mivel a törvényeket a gravameneket összeállító bizottság szerkesztette, eziránt nem lehetnek kétségeink. A városi követek azon kívül, hogy utólag tiltakoztak a pozsonyi káptalan előtt, már semmi mást nem tehettek a törvények ellen. Azok igazi áttörést jelentettek a nemesség javára. A 78., 79., 81. és 82. törvénycikkek — bár Kassa ellen születtek — könnyen általánosítható, más városokra kiterjeszthető döntéseikkel az összes szabad királyi város elleni támadás lehetőségét rejtették magukban. Ha a törvényt kiterjesztő értelemben fogjuk fel, ahogyan azt Szekfű Gyulától²¹ Makkai Lászlóig²² a törvénycikkekkel foglalkozók már megtették, akkor valóban a városi privilégiumok teljes feláldozását konstatálhatjuk.

Melyek tehát ezek a nevezetes törvénycikkek? A 78. tc. kimondja, hogy „a vallás vagy nemzetiség iránti gyűlöletből a nemeseket kizárják a tanácsból, házaikból kibecsülik őket”, de a nemes szabadon bírhatta házát. Joghatóságuk alá nem tartozó ügyekben ne kényszerítsék őket arra, hogy a városi bíróság előtt álljanak törvényt. Az elhalt nemesek házait ne pecsételjék le, hanem azok a nemesi örökösödési jog szerint szálljanak utódaira. Vagyis a nemesi örökösödési jog fölébe kerekedik a városinak.

„A nemesek a polgári terhek vagy munkák és személyes fizetések alól örökre menteseknek és szabadoknak tekintendők.” Vagyis a nemesség adózási szabadsága legyőzi a városi adóztatás jogát.

„A tanúvallásokat és szokott végrehajtásokat, amelyet bárkinek a kérelmére a káptalani vagy konventi személyek valamint más vármegyei bírák visznek véghez, semmi módon ne gátolják.” Vagyis a nemesi jogszolgáltatás legyőri a városit.

„A városok az ország köztörvényeivel ellenkező törvényhatósági szabályaiknak és szokásaiknak a nemesek ellenében semmi hasznát ne vehessék”, vagyis a város ősi jogszolgáltatási hatáskörét itt is áttörik. A 79. tc. kimondja, hogy a városok az előttük perlekedőknek az ország törvényeinek megfelelően szolgáltatassanak törvényt. A 81. tc. a várost, mint jogi személyt, aláveti a vármegyének: az úron, nemesen vagy szolgáljukon elkövetett hatalmaskodásért a vármegye a várost, mint jogi személyt, maga elé idézheti s a vármegyei törvényszéken elítélheti.

19 OSZK Fol. Lat. 521. 951-979.

20 Uo. 1060-1104.

21 *Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar történet. V. Bp. 1935. 165.*

22 *Makkai László: Az ellenreformáció és a harmincéves háború. Az erdélyi fejedelmek Habsburg-ellenes küzdelmei. In: Magyarország története tíz kötetben, 3/1. Főszerkesztő: Pach Zsigmond Pál. Bp. 1985. 775-936.*

Végül a 82. törvénycikk személyre szólóan kimondja: Kassa város bíróját, Nyeregyártó Jánost és tanácsosait, Keviczky János és Miskolczy Gergelyt a nádor idézze meg s a pert ellenük fejezze be.

Kassa tehát veszített. Az első ide kívánczó kérdés: mivel ingerelte maga ellen Kassa városa a hét vármegye nemességét? A legfontosabb ok bizonyára a szegénységben élő kismanesek, armalisták félelme a még nagyobb lesüllyedéstől. De lélektanilag bizonyára jócskán motiválta a fellépést a város vezetői — köztük a legismertebb Keviczky János — elleni gyűlöletük is. Úgy tűnik, hogy a vagyontalan nemesi sorból származó s egy módos polgár özvegyével kötött házasság útján a város vezetői közé felemelkedett Keviczky,²³ aki jócskán fitogtatta is frissen szerzett polgári karrierjét, vörös posztó volt annak a közegnek a szemében, amelyből kiemelkedett. Már utaltunk rá, hogy Lippay érsek is tartós ellenszenvvel viseltetett Kassa iránt, hiszen politikájának egyik nagy kudarcát szenvedte el akkor, amikor a tokaji tárgyalások idején, 1646 tavaszán nem tudta rávenni III. Ferdinándot, hogy a fegyverszünet alatt foglalja el a várost. De felhozhatjuk a jezsuiták beengedése vagy az egri káptalan ügyében folyt vitákat is, amelyek Lippayt (és általában a katolikus klérust) az evangélikus város ellen hangolták.

Persze akit Lippay megtámadott, az biztosan fordulhatott az erdélyi fejedelemhez védelemért. Kassa ezt nem tette, pedig ez lett volna az egyetlen módja annak, hogy a rázúduló támadásokat kivédhesse. Vajon akkor miért nem élt ezzel a kézenfekvő módszerrel? Nyilvánvalóan azért, mert Kassa és a fejedelem viszonya nem volt éppen felhőtlen. Sőt, a kassaiak úgy tudták, azt állították az országgyűlés után, hogy a törvényeket a hét vármegye és a fejedelem együtt eszközölte ki ellenük. Ezt a véleményt nem tudjuk egykorú forrásokkal konkrétan alátámasztani, mert a városi jegyzőkönyvek 1646 áprilisától 1648 januárjáig — pontosan az országgyűlés idejéből — hiányoznak, és a fejedelem követői s az országgyűlési feljegyzések is hallgatnak erről az időszakról. Kizárólag a fennmaradt jegyzőkönyvek bejegyzései orientálóak, s azok árulkodóak. Egy ilyen jegyzőkönyvi részlet tudósít arról, hogy 1646 áprilisában Kassa követeket küldött a fejedelemhez, hogy „azokról a rossz hírekről, melyeket felőlünk hitegetnek”²⁴ informálják. De a követek, amikor megtudták, hogy Rákóczi Váradról visszament Erdélybe, levelekben próbálták magukat tisztázni. 1648. február 1-én, Kemény Jánossal és Lónyai Zsigmonddal tárgyalva a város átadásáról, a kassai bíró ezt a nevezetes nyilatkozatot tette: „Urunk ő nagysága hűsége mellett minden jószágunkat, magunkat és házunk részét kockára vetvén estünk vala azokban a labirintusokban, és ott fenn is ez miatt hatalmas displicentiában [nemtetszésben] ő felsége előtt esvén, onnan segetseget nem remelhettünk, hanem a hét vármegyei és ő nagysága követi támadtanak ott fönn ellenünk, ők csinálták is az artikulusokat, kikkől nem ilyen disgratiat [sértést] s impetitiot [támadást], hanem oltalmat és segítséget de jure várhattunk volna”.²⁵ Az idézet talán indulatosságában túloz, abban azonban nincs okunk kételkedni, hogy a lényegét jól látja: Rákóczi nem állt ki Kassa mellett.

Még egy adalék Rákóczi és Kassa viszonyához, ugyancsak a város átadásairól folyó tárgyalásokról: Kassa ellentmondott annak, hogy az eskü letételekor az erdélyi fejedelem embere is jelen legyen. Rákóczi azt üzenté — jegyzik fel a kassaiak —, hogy „gondolnánk meg, kivel volna dolgunk, nem magunkhoz hasonlóval, sem alábbvalóval, hanem urunkkal. Az Bethlen fejedelem idejében való állapotot ingyen érteni sem akarván”²⁶ Rákóczi — folytatják a kassaiak, jól látva a különbséget Bethlen és a mostani fejedelem magatartása között. Az idézettel csupán Kassa vereségének még egy okára vetődik fény: vezetőinek

23 Életről l. Wick Béla: Kassa régi síremlékei. Kassa, 1932. 101-109.

24 Archiv mesta Košice. Mesto Košice. H III/2 mac 61. Fol. 15.

25 Uo. mac 62. Fol. 2/B.

26 Uo. mac 62. Fol. 3/B.

rugalmatlan magatartására, mert valószínű, hogy Kassa bukásában a nemesek támadása és Rákóczi támogatásának hiánya mellett ennek is része volt.

A törvénycikk története — Szekfű és Makkai helytálló értékelésének megerősítésén túl — új perspektívába helyezi a két lecsúszóban levő társadalmi csoport, a városi polgárok és a még náluk is gyorsabb ütemben szegényedő városi nemesség kétségbeesett küzdelmét. Az elmérgeedett konfliktus kezelésének nyers módja, a felek kompromisszumképtelensége, a viták alacsony szintje a városi fejlődés kilátásának baljós előjeleit mutatja fel a késői szemlélők előtt.